

ЗООНІМІЧНА ІНВЕКТИВА ЯК ЗАСІБ ОБРАЗИ ТА ЕМОЦІЙНОГО РОЗКРІПАЧЕННЯ

Розглядаються зооніми на позначення негативної характеристики людини, вказується на їх презентність у різних мовах. Окреслюється семантична характеристика зоонімів у німецькій мові як засіб применшення і приниження людини, а також як емоційне розкріпачення. Подана семантична класифікація та окреслено феміністичні та маскуліні ознаки зоонімів, які демонструють негативну характеристику людини.

Ключові слова: зоонім, інвектива, негативна характеристика, ознака, емоційне розкріпачення.

Рассматриваются зоонимы, обозначающие негативные характеристики человека. Указывается на их презентность в разных языках. Очерчивается семантическая характеристика зоонимов в немецком языке как способ уменьшения и унижения человека, а также как эмоциональное раскрепощение. Приведена семантическая классификация, очерчены феминистские и маскулинные качества зоонимов, которые демонстрируют негативную характеристику человека.

Ключевые слова: зооним, инвектива, негативная характеристика, качество, эмоциональное раскрепощение.

The article studies zoonyms which characterize the negative human features and shows their representation in different languages. It traces the semantic characteristics of the zoonyms in German as a means of underestimation and humiliation as well as a means of emotional liberation. The article provides the semantic classification of the zoonyms and discloses the feminine and masculine features of the zoonyms which demonstrate the negative characteristics of a person.

Key words: zoonym, invective, negative characteristics, feature, emotional liberation.

У кожному суспільстві існує своя система засад, норм і принципів поведінки людей, яка складає основу його моралі. Вона проявляється як у ставленні людини одна до одної, так і до суспільства в цілому. Сукупність моральних засад кожного індивідуума має збігатися із загальною суспільною етикою і не суперечити основним суспільним приписам. Проте людина не позбавлена своєї індивідуальності у ставленні до навколишнього середовища і прагне до самовираження, що нерідко виходить за рамки загальноприйнятих правил. Одним із виразників індивідуалізації будь-якого індивідуума є мова.

Мовна комунікація, як і будь-яка інша ланка людської діяльності, наділена чіткими узусами, пов'язаними з установленими правилами, порушення яких призводить до непорозуміння чи суспільного невдоволення. Незважаючи на те, що людина не позбавлена права на самовираження, в тому числі свободи спілкування, вона не може бути вільною від загальноприйнятих правил спілкування.

Етикет спілкування як стійка норма загальноприйнятої поведінки є критерієм вироблення певних функцій поведінки та його лімітування стосовно манери висловлювання, використання тих чи інших засобів комунікації (ввічливість, слова привітання, вдячності, перепрошення тощо) і передбачає деякі табу стосовно того чи іншого прошарку лексики як для окремих груп мовців, так і для суспільства в цілому. Мова йде про нецензурні та лайливі слова, які використовуються для завдання кривди адресату, з метою його образи та приниження, а також власного емоційного розкріпачення. Одним із прошарків лайливої лексики є зооніми, які позначають негативну характеристику людини. Далеко не кожен зоонім може використовуватися для образи людини. Як зазначає В. Хімік, «непристойним словом або виразом слід вважати таке, яке при його вживанні за своїм прагматичним потенціалом може (хоча не обов'язково) викликати в адресата або слухача/читача стан сильного емоційного дискомфорту: шоку, жаху, відризи, кривди, образи» [6], навіть якщо воно належить до нейтральної лексики.

Якщо в українській мові лексема *голуб*, *голубчик* зазвичай вживається як пестлива форма звертання, то цього аж ніяк не скажеш про французьку мову, в якій дана лексема має занижену характеристику якості людини. У французькій мові лексема *кішка* (*chatte*) може бути інвективною, а в українській – денотатом на позначення тварини роду котятчих. В одному з своїх інтерв'ю О. Гаврилів наводить приклад японської мови, в якій можна найбільше образити людину словом «зелена мавпа» [5]. Розбіжність у лайливих словах спостерігається і в багатьох інших прикладах.¹

Як уже зазначалося, не кожен зоонім може бути використаний для позначення негативних характеристик людини і стати інвективною, точнісінько так само, як і будь-яке нейтральне слово може отримати лайливе забарвлення (брутальна манера висловлювання, інтонація, порівняння, додаткове використання жестів тощо). Проте у кожній мові існує ціла низка зоонімів, які позначають занижену характеристику людини й часто використовуються мовцями як інвектива. Вони складають синонімічні ряди для позначення жінки, чоловіка, дітей, групи людей тощо.

Метою нашої статті є дослідження зоонімів на позначення заниженої характеристики людини та їх семантична класифікація. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: простежити

¹ [...] і в українській, і в німецькій мові віслюку приписують таку рису, як дурість / впертість; ця риса і є „tertium comparationis“. Якщо „tertium comparationis“ в обидвох мовах збігається, то такі лайливі слова можемо перекладати дослівно (*Esel* – осел, *Blutsauger* – кровопій, *Schlange* – змія [...] тощо). В інших випадках німецькі метафоричні слова не можна перекладати дослівно, позаяк в українській мові з цими словами не пов'язуються негативні риси чи властивості. Так, німецьке лайливе слово „*Pute*“ („індик“) вживається як універсальне на позначення дівчини чи жінки, а в українській мові слово „індик“ не володіє переносним негативним значенням [1,19].

наявність зоонімів на позначення людини в різних мовах, визначити семантичну структуру обраного для дослідження лексичного корпусу та впорядкувати його в семантичні підкласи.

Проблематика заниженої лексики дедалі більше стає об'єктом дослідження науковців. Якщо ще десять-п'ятнадцять років тому вивчення такої лексики займалися тільки окремі українські вчені (О. Гаврилів, Л. Ставицька), залишаючись далеко позаду від зарубіжних досліджень, то останнім часом як зарубіжні, так і українські вчені приділяють заниженій лексиці (представленій у дослідженнях як «лихослів'я», «інвектива», «обсценна лексика», «мова табу», «пейоративна лексика», «лайлива лексика» та ін.) значно більше уваги: В. Мокієнко, Т. Нікітіна, В. Хімік, Б. Успенський, В. Биков, В. Жельвіс, Л. Ставицька, О. Гаврилів, О. Голод, Л. Білоконенко, А. Даниленко, Л. Клепуц, О. Кульчицька, Л. Ростомова, А. Скорофатова, Л. Ширококордюк, В. Демецька, О. Федорченко та ін.

Зооніми у багатьох мовах слугують позначенню негативного зображення людини з метою її приниження, тобто є частиною пейоративної лексики. Як уже зазначалося, далеко не всі зооніми на позначення негативних рис людини у різних мовах збігаються.

Наприклад:

коза – укр.: причіплива, занудна дівчина, нім.: Ziege – обмежена жінка, ісп.: Hase el cabrito (cabra-коза) – розмазня, ганчірка, фр.: Une chèvre – поганий гравець у футбол;

козел – укр.: слабкий, нищий чоловік, нім.: Bock – чоловік з поганою сексуальною поведінкою;

корова, дурна королева – укр.: невихована, неприємна, немудра жінка, нім.: Kuh, blöde Kuh – дурна жінка, eine bunte Kuh – як пава, фр.: une vache – товста авторитарна жінка;

гуска, дурна гуска – укр.: дурна жінка, нім.: Gans, dumme Gans – дурна жінка, фр.: une oie blanche – біла гуска – молода жінка, що не розуміється на коханні;

пес – укр.: дурний, лінивий, нім.: dummer Hund – дурний, blöder (elender) Hund! – Собака! Пес!, der große Hund – велика шишка, важлива персона, alter Hund – старий пес, англ.: dirty dog – скотина, падлюка; big dog – велике цабе, важливе персона, важлива цяця;

віслик – укр.: дурний чоловік, ісп.: burro, asno, іт.: ciuco, somaro, англ.: donkey; ass, фр.: âne (bâté);

свиня – укр.: паскудна людина (як для жінки, так і для чоловіка), відповідає іт.: brutto, porco – підла людина, англ.: pig – повна людина, pig, hog – неакуратний, swine – грубий, невдячний, нечесний, нім.: Schwein – підлий, низький, Schweinigel – бруднуля, паскудник, порт.: porco, pessoa indecente – непорядний, ісп.: ¡a la porra! – посилання: йди до свині!;

кабан – укр.: товстий неприємний чоловік, нім.: Wildschwein – неприємна огрядна людина, іт.: grasso e grosso come un porco – справжній кабан;

сука – укр.: жінка легкої поведінки, нім.: Hündin, ісп.: perra, іт.: cagna;

змія – укр.: підступна людина, фр.: vipère – змія підколодна, ісп.: víbora – змія підколодна, італ. víbora – змія підколодна, польськ.: wąż, żmija – гадюча людина.

Вартий уваги зоонім кішка, який у французькій мові позначає жіночий статевий орган – une chatte, в іспанській мові зоонім gata (*кицька*) позначає жінку-видру – gata parita, в англійській – a copy cat – мавпа, old cat – сварлива або зла баба, стара карга, баба яга, barber's cat – балакун, cat-in-the-hat – зрадник.

Значна кількість пейоративної лексики з використанням зоонімів характерна тільки для окремих мов.

Наприклад, у французькій мові:

une taure – *крит* – стара неодружена жінка, яка надто багато читає;

une grenouille de bénitier – *жаба* кропильниця – неодружена жінка, яка часто ходить до церкви;

un boeuf – *бик* – тупий, але мускулистий чоловік;

un pigeon – *голуб* – чоловік, що вічно потрапляє в якісь історії;

Існує цілий ряд інших зоонімів, що є частиною фразеологічних

одиниць. Наприклад, в англійській мові:

a bull in a china shop – незграбна людина-ведмідь, слон;

the grey mare – жінка, яка тримає чоловіка під каблуком, баба-грім;

a bad calf – виродок;

dead duck – кінчена людина (американський сленг), покидьок;

pig in clover – вихвітько – людина, яка не по праву займає високе суспільне положення;

black sheep – паршива вівця, ганьба в родині, негідник;

в німецькій мові:

ein räudiges Schaf (Hund) – паршива вівця, негідник;

ein verrücktes Huhn – безрозсудний, навіжений, помішаний;

ein komisches (ulziges) Huhn – бевзь;

ein Wolf im Schaf(s)pelz (in Schafskleidern) – вовк в овечій шкурі.

Навіть якщо значна частина зоонімів на позначення інвективи має свої відповідники в різних мовах, все ж помітною своєрідністю кожної мови при використанні лайливих слів. Наприклад, Buridan's ass – буриданів осел (хистка людина, ні риба ні м'ясо, слабодух, безвольний, нерішучий, який не може вибрати одне з двох). Інвектива зафіксована в англійській мові як фразеологічна одиниця, яку співвідносять із французьким філософом Жаном Буриданом (XIV століття), якому приписують авторство дилеми про голодного осла, який не міг вибрати між двома оберемками сена.

Дослідниця Р. Л. Цеган, здійснюючи аналіз зоонімів на основі словників, поділяє лайливі слова на такі групи: 1) ссавці: Affe (Affenschwanz, Affenschädel, Affenschaf), Bär, Brüllaffe, Büffel, Dachs, Dachshund; nmaxu Aasvogel, Amsel, Distelfink, Drossel, Elster, Ente; рептилії : Brillenschlange, Giftschlange; амфібії: Frosch, Kaulquappe, Kröte; риби: Aal, Hai, Hecht, членистоногі : Assel, Filzlaus, Floh; молюски: Schnecke, Tintenfisch [7].

Чоловіків зазвичай позначають тваринами чоловічого роду (Ochse), жінок – жіночого (Schlange), дітей – дрібними або молодими тваринами (Kalb, Spatz). Існує ряд спільних зоонімів на позначення чоловіків і жінок (Schwein, Sau), а також збірних понять. Наприклад, у XVI-тому столітті лексемою *Backfische* позначали молодих студентів. Походить від мальків, які після вилуплювання через величину не годилися для викидання у воду і були придатними для смаження. Припускають, що за народною етимологією воно походить від *baccalarius*, найнижчого академічного ступеня (Клюге, цит. за Цеган [7]).

Зооніми на позначення заниженої оцінки людини можна поділити на такі семантичні групи:

1) позначення розумових здібностей людини, її інтелектуальної неспроможності: чоловік: Hammel (männlicher Idiot), Blödhammel, Rhinoceros (Vollidiot), Hasenhirn, Hirsch, Hünnerhirn, dummer Esel, blöder Affe, Ochse, Ochsenhädl, Keibl; жінка: Blödkröte, verrücktes Huhn, dumme, eingebilddete Ziege, blöde, dumme Kuh (weiblicher Idiot), blöde, dumme Gans;

2) позначення зовнішнього вигляду людини: жінка: miss Piggy (товста жінка), Eule, häßliches Entlein, Nebelkrähe, graue Maus, Brillenschlange (носить окуляри); чоловік: Jumbo (жартівливо), Mops, Hängebauchschwein;

3) позначення плюгавства, підлості та негідництва: чоловік + жінка: dreckiges Schwein, Pottsau, miese Ratte, Kanalratte, Kanalratz (австр.); чоловік: Hund, böser (mieser) Hund; жінка: miese Kröte;

4) позначення непорядкованості статевого життя: чоловік: dreckiger Hurenbock, Bock; бігає за кожною спідницею: geiler Specht, жінка: F**ksau, Hündin;

5) позначення безсилля та неспроможності в чомусь: жінка: Rabenmutter; чоловік: Eierbär;

6) позначення надмірної сили, бажання вивершеності та вищості: жінка: böser Hausdrache;

7) позначення ненадійності та хиткості: чоловік: Windhund;

8) позначення джанджика та франта; вияв бажання повернути до себе увагу, ходити гоголем: чоловік: Salonlöwe, Lackaffe, Gockel, eitler Pfau; жінка: Modezicke;

9) позначення лицемірства, лукавства та підступності: чоловік: krummer Hund; жінка: Schlange, Königsschlange;

10) позначення брутального спілкування, грубіяництва й лайливості: чоловік: Streithammel; жінка: Zicke, Drachen;

11) позначення похливості, легкодухості і невпевненості: чоловік+жінка: Hasenfuß, Angsthase, Schisschase;

12) позначення брудної людини, гіді, нечистоти: чоловік: Stinktief, Saubartl, Dreckschwein, Dreckspatz, Dreckbär, Dreckhammel; чоловік+жінка: Sau, Drecksau Schmutzfink, Ferkel.

Для розширення класифікації можуть слугувати ознаки, які належать до периферійних. Наприклад, такі позначення, як: повільна людина: lahme Ente (жін.), житель села: Landpute (сільська дівчина), кар'єрист: Leistungsschwein, неприємна людина: elendiger Himmelhund, політичні переконання: linke Sau, а також такі риси характеру, як набридливність: Qualle, аrogантність: Sackratte, наївність: Schaf, невихованість: Saubär та ін. Ряд зоонімів можна впорядкувати в різні підгрупи. Наприклад: dummer, fauler, störischer Esel. Не завжди чітко можна провести межу між зоонімами, які слугують для позначення чоловіка та жінки.

Дослідження демонструє, що значна частина лексичних одиниць є композитами, які складаються із позначення двох зоонімів (Saubär) або додаткової підсилювальної ознаки. Наприклад, Streithammel («Streit» є носієм ознаки «сварка»), Dreckschwein («Dreck» є носієм ознаки «бруд, брудний»), Lackaffe («Lack» є носієм ознаки «налакований, штучний, напущений»), Hausdrache («Haus» виступає маркером території дії ознаки), тобто спостерігається аплікація додаткової емотивної семи на семантику зооніма, що посилює або послаблює її інтенсивність.

Розглядаючи зооніми на позначення негативної характеристики людини, приходимо до висновку, що серед найбільш уживаних інвектив, характерними як для чоловіка, так і для жінки є зооніми на позначення розумових здібностей, плюгавства, неадекватного статевого життя, лицемірства та лукавства, лайливості, боязливості й невпевненості. Для жінки переважають зооніми для позначення зовнішнього вигляду, а також безсилля і неспроможності (як матір), надмірної сили й бажання вищості. Для чоловіка домінують позначення ненадійності, хиткості, частіше, ніж у жінки, вживання зоонімів на позначення кокетства й бажання повернути до себе увагу, а також підкреслення нечистоти та бруду.

Отже, аналіз зоонімів на позначення негативних характеристик людини допомагає не тільки сформулювати певні семантичні формули, вкладені в зооніми як засіб применшення і приниження людини, але й окреслити їх фемінні та маскулінні ознаки, а також простежити характерні для німецької мови і, відповідно, для її носіїв закріплені в них негативні характеристики.

Література

1. Гаврилів О. Німецько-український словник лайливих слів / укладач О. Гаврилів. – Львів : Априорі, 2005. – 144 с.
2. Голод О.Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові. автореф. дис. на здоб. еаук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.Є. Голод; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2001. – 18 с.
3. Мокиєнко В.М. Русское сквернословие : Краткий, но выразительный словарь / В. М. Мокиєнко, Т. Г. Никитина. – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008. – 384 с.
4. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л.Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.

5. Станчук О. Лінгвістика-паталогоанатомія. Інтерв'ю. /Ольга Станчук, Оксана Гаврилів. – Поступ, 21.09.2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php>?

6. Химик В.В. Руское сквернословие и лексикорграфия. [Електронний ресурс].

7. Zehan Rodica Liana. Schimpfwörter gebildet aus deutschen Tiernamen. Denumiri de animale din limba germană formează injurii [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agricultura.usab-tm.ro/Simpo2008pdf/Volumul%203/ Sectiunea %209/45%20 Zehan% 20Rodica_ 1.pdf_

УДК 81'42:82-4

Торговец Ю.І. (Київ)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ ТЕКСТІВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЕСЕ

Розглянуті лінгвостилістичні й функціональні особливості заголовків текстів соціально-політичного есе в американській лінгвокультурній традиції ХХІ ст. Проаналізовано домінуючі функції та виявлено основні текстові категорії, які актуалізуються в заголовках соціально-політичного есе.

Ключові слова: заголовок, атракція, текстові категорії, зв'язність, ретроспекція.

Рассмотрены лингвостиллистические и функциональные особенности заголовков текстов социально-политического эссе в американской лингвокультурной традиции ХХІ века. Проанализированы доминантные функции и выявлены основные текстовые категории, актуализирующиеся в заглавиях социально-политического эссе.

Ключевые слова: заглавие, аттракция, текстовые категории, связность, ретроспекция.

The article deals with the title as one of the structural and semantic elements of the text. The main attention is being focused on the stylistic and functional features of the titles of socio-political essay in American lingua-cultural tradition. The author analyses the dominant features and the main text categories of the titles of socio-political essay.

Key words: title, attraction, text categories, coherence, retrospection.

Сучасний стан науки позначений пильною увагою науковців до питання вивчення структурно-семантичних одиниць тексту, серед яких особливе місце посідає заголовний комплекс. Незважаючи на зростаючу кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів заголовків текстів (А.А. Сафонова, А.М. Коваленка, А.А. Тертичний, В.О. Вуколової, В.А. Кухаренко, Л.А. Манькова, О.Н. Шалифова), ми вважаємо, що дане лінгвістичне явище не знайшло свого повного висвітлення. У своєму твердженні спираємося на думку В.А. Кухаренко про те, що, скільки б не було сказано і написано про заголовок, повністю висчерпати цю тему неможливо — така велика його роль у тексті [5, с. 90]. Отже, метою виконаного дослідження є виявлення лінгвостилістичних та функціональних особливостей заголовків текстів соціально-політичного есе (далі – СПЕ). Поставлена мета передбачає необхідність виконання таких завдань: встановити домінуючі функції та виявити основні текстові категорії, які актуалізуються в текстах заголовків СПЕ в американській лінгвокультурній традиції початку ХХІ ст.

Природа заголовка як знака тексту різноманітна, адже, з одного боку, він розташований за межами основного тексту і через це характеризується певною самостійністю, як автономна мовна структура, з іншого боку, заголовок, як повноправний елемент тексту, виступає першим знаком твору, який у лаконічній формі розкриває зміст твору [1, с. 12]. Водночас, у змістовій структурі твору йому належить вагома роль: він передає в концентрованій формі основну тему або ідею [10, с. 65]. Слід зазначити, що заголовок – це компонент тексту, тісно пов'язаний з іншими компонентами цієї системи. Він займає стилістично сильну позицію, оскільки називає текст і дає первинну інформацію про нього. Залежно від форми, стилю, жанру тексту заголовки мають різні структурно-семантичні характеристики і виконують різні функції [11, с. 48].

Існують різні погляди на кількість, назви та особливості функцій заголовків текстів. Опрацювавши численні розвідки, присвячені розгляду функцій заголовків, ми дійшли висновку, що до основних з них більшість дослідників відносять: 1) *номінативну (називну)*, що дозволяє ідентифікувати текст; 2) *інформативну*, яка передбачає наявність у заголовках опорних елементів, що забезпечують висвітлення основного змісту повідомлення, однак залишають поза увагою окремі деталі повідомлення, що заохочує читача звернутися до всього тексту; 3) *атрактивну (рекламна, функція залучення уваги читачів)*, яка полягає у тому, щоб зацікавити, заінтригувати читача, змусити його прочитати матеріал; 4) *розділову (графічно-видільну, делімітативну)* – заголовок виділяє текст з оточуючого простору; 5) *функцію спонукальності (апеляційна)* полягає у тому, що заголовок виражає заклик до дії; 6) *оцінну* – заголовок експліцитно або імпліцитно виражає оцінку адресантом подій, про які йдеться у тексті; 7) *експресивно-апелятивну* – заголовок може виражати авторську позицію і психологічно готувати читача до сприйняття тексту (А.А. Адзінова [1], О.Ю. Богданова [2], Н.А. Веселова [3], А.А. Тертичний [9]).

Цікавий, на нашу думку, підхід В.А. Кухаренко до виділення функцій, оскільки більшість функцій заголовку дослідниця пов'язує з тим, що: «заголовок є актуалізатором практично всіх текстових категорій». Категорія *інформативності* проявляється в номінативній функції заголовка, *категорія модальності*